

NYA AVHANDLINGAR

Tom O'Dell: *Culture Unbound. Americanization and Everyday Life in Sweden*. Nordic Academic Press, Lund 1997. 256 s., ill. ISBN 91-89116-02-X.

”Sverige är det mest amerikaniserade landet i världen!” Tom O'Dell nämner i inledningen till sin bok *Culture Unbound* att han blev sittande och funderade över detta uttalande då det fälldes i yttersta förvisning av någon på Glorias Bar & Restaurant i Lund – om än på kvällstid så sannolikt i O'Dells eget avhandlingsarbets gryningstimma. Själv har jag ofta stött på samma uttryck och någon gång med den fyndiga knorren ”...med USA som god tvåå”. Detta lilla tillägg visar sig fungera ganska väl som horisont vid läsningen av O'Dells bok. Flera tankar dyker nämligen upp. Om Sverige t.o.m. hävdas vara mer amerikaniserat än USA, vad menar vi då egentligen med själva begreppet amerikanisering? Vad skulle dess motsats vara? Är det rimligt att hävda att ett nära eller fjärran Amerika begåvar oss med de kulturella spelreglerna? Eller skapar vi vår egen bild av ”Sveriges amerikanisering”, en bild vi oundvikligen ställer oss i relation till, i vissa situationer sympatiserar med, i andra situationer föraktar, och som sålunda i slutändan faktiskt stärker konstruktionen av det egna? Kan *amerikaniseringen av Sverige* sägas ytterst vara en del av det Ehn, Frykman och Löfgren kallat *försvenskningen av Sverige*?

Alla dessa frågor finns inbakade i *Culture Unbound*, och fler därtill. En huvudlinje, som indikeras redan i titeln, är att ’kulturen’ inte är en statisk konstant utan istället ett öppet flöde likt en flod, vars vara är avhängigt det faktum att vattnet i den ständigt strömmar, en tankemetafor som ursprungligen återfinns hos socialantropologen Ulf Hannerz. En annan huvudlinje hos O'Dell är att ’amerikanisering’ bör förstås i symbios med ’modernitet’ och ’konsumtion’. I syfte att driva en diskussion kring dessa övergripande begrepp, lägger förf. sin studie på två plan som han söker väva samman, dels att presentera några delar av den svenska *vardagen*, dels att vidare diskutera amerikanisering som en *transnationell kulturprocess*.

Den sammanbindande teoretiska länken är då en ständig reproduktion av *social identitet*, här främst i en nationalitetsdiskurs, där amerikanisering och amerikansk kultur kan komma in som en *resurs* såväl för ”försvenskningen av Sverige” eller konstruktionen av en specifik svensk modernitet såsom för motkulturer och ”internationaliseringen av Sverige”. Med ett sådant perspektiv täcker begreppet amerikanisering sålunda ett stort antal fenomen – den svenska 1950-talskonsumismen såväl som FNL-erans antiamerikanism.

Bokens upplägg är dels tematiskt, dels kronologiskt. Avsikten och förmågan att utveckla det stora perspektivet ur studiet av det lilla fenomenet är etnologins signum, och O'Dell följer väl denna agenda. I framställningen av empirin har han valt att successivt gå från den stora till den lilla världen, från det generella resonemanget till det specifika. Det förefaller härtill föga fruktbart att diskutera det myller av vägar och material som studier av kulturell amerikanisering skulle kunna omfatta, och därigenom låta O'Dell stå till svars för något mer än det han egentligen är ute efter, nämligen att visa att ”kulturens obundenhet” gör att ”Amerika” helt enkelt *kan användas på olika sätt* i konstruktionen av identitet.

De val av teman förf. har gjort framstår som övertänkta och kompletterar varandra väl genom att belysa skilda teoretiska dimensioner. Efter en inledande diskussion kring centrala begrepp och forskningsläge i det första kapitlet, följer ett kapitel om skapandet av amerikabilder och berättelser under perioden mellan 1750 och 1900, och därefter ett som tar upp några aspekter av sekelskiftets emigrationsdebatter genom analys av främst skrifter från ”Nationalföreningen mot emigrationen”. I dessa båda kapitel arbetar O'Dell med distinktionerna tid/rum, det egna/det andra samt centrum/periferi. Kapitel fyra riktar, genom vindrutan på både konung Gustav V:s blänkande Cadillac en septemberdag 1946 och en skamfilad raggabil 20 år senare, uppmärksamheten mot utvecklingen av konsumtionssamhället och ’det moderna’. Diskussionen vetter här mot hur användningen av amerikansk kultur i olika situationer kan fungera som markering och

avståndstagande mellan sociala grupper. De två sista kapitlen drar sedan vidare i den moderna strömmen genom att fokusera på två motkulturer under 60- och 70-talen, den politiska vänster- och FNL-rörelsen respektive den mer existentiellt inriktade, men ändå starkt samhällskritiska, hippierörelsen.

Som i fallet med alla vetenskapliga framställningar finns det problem och frågetecken, något som emellertid inte behöver överskugga det faktum att förf. utan tvekan rott i hamn en avhandling i ett komplext ämne. I det följande ämnar jag diskutera några problem, som jag sökt strukturera i två övergripande teoretiska "obundenheter" jag finner i *Culture Unbound*, det obundna amerikaniseringsbegreppet och den obundna makten.

Det obundna amerikaniseringsbegreppet

Med en konstruktivistisk eller receptionsteoretisk inriktning som O'Dells är amerikanisering inte intressant som en objektiv förklaring på antalet amerikanska låneord eller sålda jeans i Sverige vid en tidpunkt x, men desto mer intressant som ett begrepp med vilket användningen av dessa låneord och dessa jeans skulle kunna tolkas av användarna själva och deras omgivning. Istället för en faktisk identifierbar process, framtonar amerikanisering därmed som en bild, som en del av själva meningsskapandet. Amerikanisering blir det man säger är amerikanisering. Men därmed blir begreppet omöjligt att använda som ett teoretiskt styrinstrument, och det bör man vara medveten om. Kanske behöver man inte någon definition av *amerikaniseringsbegreppet*, utan av *kulturbegreppet*. O'Dell har visserligen insett just detta och satt 'kultur' före 'amerikanisering' i titeln på sin bok. Samtidigt som han väljer att ändå använda det senare begreppet, ber han läsaren att genomgående betrakta det som om det vore placerat inom citationstecken. Motiveringen som förs fram är emellertid att begreppet beskriver ett felaktigt och kraftigt förenklat kulturellt förhållande (den amerikanska kulturens "verkan" på en annan kultur), *inte* att begreppet faktiskt inte framstår som analytiskt tillämpligt överhuvudtaget. En sådan reflektion skulle utgöra en för förf. central, teoretisk poäng som dessutom onekligen förtjänat en redovisning i den löpande texten, inte endast i en komprimerad not (1, kap. 1).

Den obundna makten

Ett annat frågetecken jag satt i *Culture Unbound* gäller *vem* som skapar bilder och mening. Å ena sidan vill O'Dell frigöra sig från sändare-budskap-mottagare-

modellen och inta en mer receptionsorienterad hållning, där det centrala inte är vad som är amerikanskt, utan vad som *uppfattas* som det. Å andra sidan har han valt att arbeta med några olika teoretiska distinktioner varav en är centrum/periferi. Distinktionen används emellertid egentligen inte för att tillföra en *historisk* maktdimension, där O'Dell kunde frågat varför just Amerika blivit det centrum kring vilket periferin skapar mening. Varför inte? Även om Amerikas placering i centrum och Sveriges placering i periferin sker i svenskars föreställningsvärld, behöver vi inte ställa frågan om det någonstans också sker ett utövande av det Pierre Bourdieu kallat "symboliskt våld"? O'Dell riktar viss kritik mot den senare tidens forskningsprojekt kring amerikaniseringen av Europa, främst Ralph Willitt 1989, Richard Kuisel 1993 samt Reinhold Wagnleitner 1994, som i sina studier av efterkrigstiden alla just förutsatt existensen av det som skulle bevisas, nämligen ett sådant symboliskt våld. Därmed har de fått en skevhet i analysen, som inte ger tillräckligt utrymme för periferins "kreolisering" och det egna skapandet av mening. Men detta behöver ingalunda innebära att "det talande Amerika", amerikanska nationella berättelser, är utan betydelse för skapandet av svenska berättelser. O'Dell kanske hamnar för långt ut i andra extremen, där det finns en tendens att betrakta amerikabilder såsom något tryggt påtande i egen trädgård utan löv som blåser in från grannens.

En annan dimension av detta problem blir tydligt genom O'Dells tidsperspektiv, något som för en historiker naturligtvis är en brinnande fråga. Två skäl till bokens kronologiska upplägg anges. Dels vill O'Dell presentera svensk vardag och amerikanisering på ett sätt som även kan skapa förståelse hos andra läsare än svenskar, dels påpekar han att tidigare forskning kring fenomenet amerikanisering väsentligen saknat ett historiskt perspektiv, och att han ser som sin uppgift att tillföra detta (s. 12). Men vad är ett historiskt perspektiv? Och – för att agera djävulens advokat – varför skall man anlägga ett sådant? Det finns flera uppenbara problem med O'Dells inledningsvis mycket knappa diskussion kring det historiska perspektivets värde. För det första, inget av de presenterade skälen (som jag mycket väl sympatiserar med) styrker egentligen valet av ett *kronologiskt* upplägg. Kronologi är inte synonymt med ett historiskt perspektiv. Det behöver inte ens implicera ett sådant, men om de dyker upp tillsammans, så bör kronologi endast ses som ett av det historiska perspektivets tänkbara verktyg och inte dess nödvändi-

ga villkor. För det andra, att studera amerikanisering över en längre tidsperiod har, enligt min mening, ingen egentlig betydelse för syftet att anlägga 'ett historiskt perspektiv' så länge man undlåter att kombinera sitt pärlband av synkrona jämförelser med ett diakront perspektiv. Kontextualisering bör innefatta även kontextualisering över tid och en diskussion om någon slags kausalitet eller samband, oavsett om man är ute efter att i grunden *förklara* eller *förstå* enligt den gängse uppdelningen. Gör man inte detta riskerar man att försätta 'kultur' i en lika onåbar, kristalliserad sfär som man alltför ofta placerat 'ras' och 'kön' i. Och resultatet kan bli att kultur, i detta fallet amerikanisering, framträder som genuint *ahistoriskt* trots att man ärligen velat undvika detta med hjälp utav fler berättelser, kronologi och en längre tidsperiod.

De konsekvenser detta får i O'Dells framställning ställer frågor om *vem* det egentligen är som talar och *när*. I det andra kapitlet tecknas 1700- och 1800-talens svenska amerikaberättelser. Det är inte helt klart om O'Dell menar att detta skall tjäna som en bakgrunds-teckning med tillhörande förklaringskapacitet, eller om han vill framställa dessa såsom en integrerad del i det empiriska pusslet. Om det senare är hans intention, uppstår problem. När nu vardagen är en så central del i O'Dells framställning, borde han inte gjort en ännu tydligare markering vid den moderna masskonsumtionens inträde på arenan? Kan man dra en linje från Carl von Linné-adepten Pehr Kalms amerikabild åren före amerikanska revolutionen till hippien Mickes utan att diskutera de uppenbara skillnader i vilken utsträckning "Amerika" användes i den vardagliga, historiska kontexten? För Sveriges del, spelade inte t.ex. andra världskrigets "kulturella ytskikt", det politiska spelet, tidsandan, neutraliteten, en viss betydelse i forrådet av föreställningar kring Amerika och amerikansk kultur? Det är svårt att se hur O'Dell här, med sina anspråk på historiskt perspektiv, skulle kunna skriva under på att strömmen av influenser endast går "nedifrån och upp", dvs. från underliggande föreställningsstrukturer till yt-skiktets viljeakter.

"Culture bound"?

Tom O'Dells avhandling är i många avseenden en väckarklocka. Han menar att det är dags att istället för resonemang på en "abstrakt makroteoretisk nivå" (s. 226) belysa det Cultural Studies kallar *everyday life*, men han är också kritisk mot den hantering av empirin vissa riktningar inom Cultural Studies visar upp. Han

undrar, mycket befogat, vad det egentligen är man vill säga med sina exempel (s. 11). En diskussion om vardagen bör ytterst omfatta en större diskussion om kultur och identitet, kultur och modernitet, det vardagliga egna och det andra. Vad O'Dell efterlyser här är egentligen just en större teoretisk ram. Jag vill tillskriva honom en utpräglad *kontextuell* ansats, som kan tänkas ställas mot en *strukturell* sådan. I en kontextuell analys är aktörerna inte styrda av Strukturen, men har icke desto mindre vissa "ingångsvärden" i sina respektive valsituationer. O'Dell kan därmed identifiera någon slags grund för handlingar och preferenser, en historiskt betingad kontext eller social horisont, samtidigt som han förmår att ta de historiska aktörerna på allvar. Titeln på den bok han skrivit till trots, skulle O'Dell faktiskt mycket väl kunna binda, eller i alla fall koppla ett visst grepp om, Kulturen i sin analys. Han kunde ta ut svängarna lite mer i sina slutsatser genom att se lika mycket till den kulturella flodens varaktighetsdimension som till dess rörlighetsdimension. Kanske vore det då möjligt att i slutändan t.o.m. binda samman ett mikro- och ett makroteoretiskt resonemang i en studie av vardaglig praktik? Kanske vore det möjligt att samtidigt ha en djup *insikt* och en vid *utsikt*?

O'Dell är en lyhörd kunskapare och *Culture Unbound* en levande och dessutom språkligt spirituellt avhandling av ett komplext ämnesområde. Det mest karaktäristiska och samtidigt den yppersta fördelen med boken är att förf. inte gör anspråk på att ha funnit den enda sanna metaberättelsen av Amerika i Sverige enligt den positivistiska myten om det som är fallet. Han tecknar istället många små berättelser om Amerika och amerikansk kultur som en *resurs* för meningsskapande i en svensk, nationell kontext. Jag har berömt O'Dells förmåga att kontextualisera synkront men samtidigt satt frågetecken kring vissa strukturella implikationer hans kontextualiserande ger. Det finns andra otydligheter i de teoretiska perspektiven gällande främst begreppshandlingen och den egentliga förklaringskapaciteten i ett historiskt perspektiv. Jag har i dessa sammanhang också pekat på behovet av sambandsresonemang både på den synkrona och den diakrona axeln samt frånvaron av en maktaspekt, dvs. frågan om *vem* som talar och *när*. Det senare blir centralt då vi trots allt kan etablera att vår Andre i detta fallet, och definitivt efter andra världskrigets slut, inte är *tyst* och därmed ett *objekt för maktutövning*, utan *talat högt* och i allra högsta grad borde kunna ses som ett *subjekt för maktutövning*.